

הרב גונן לוי שליט"א – מצת טבל ומצה גזולה

ראשי פרקים:

- א. המשנה וסוגיית הגמרא
- ב. האם לדעת חכמים יוצאים ידי חובה במצת טבל?
 - ג. בירורים בדין 'כל שאיסורו משום חמץ'
 - ד. השיטה שיש במצת טבל 'מצוה הבאה בעבירה' – בירורים בה וראיות לכך
 - ה. דברי הירושלמי בעניין מצה גזולה ומצוה הבאה בעבירה
 - ו. הסוברים שיוצאים ידי חובה במצה גזולה – מצוה הבאה בעבירה רק בריצוי
 - ז. הסוברים שיוצאים ידי חובה במצה גזולה - מצוה הבאה בעבירה רק כשהקניין נגמר ע"י המצווה
 - ח. ספק הרמב"ן אם יש במצת טבל מצווה הבאה בעבירה
 - ט. דין "לכם" במצת טבל במצה גזולה ובמצה של מעשר שני
 - י. שיטת הרמב"ם במצה גזולה ובמצוה הבאה בעבירה

א. המשנה וסוגיית הגמרא

במשנה במסכת פסחים (דף לה.) כתוב, שישנן מצות איסור שיוצאים בהן, וישנן מצות איסור שלא יוצאים בהן: "אלו דברים שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח וכו', ויוצאין בדמאי, ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו, ובמעשר שני והקדש שנפדו, והכהנים בחלה ובתרומה, אבל לא בטבל, ולא במעשר ראשון שלא נטלה תרומתו, ולא במעשר שני והקדש שלא נפדו.

מצת טבל ומצה גזולה

הגמרא מבארת את הסיבה שיוצאים בחלק ממצות האיסור: הדמאי מותר לעניים, ומתוך שאדם יכול להפקיר את נכסיו, יוצא במצת דמאי, מעשר ראשון שנטלה תרומתו, מדובר במקרה שהלוי הקדים את הכהן בשבילים ונטל את המעשר לפני הפרשת תרומה גדולה והפריש ממנה תרומת מעשר, ור' אבהו אומר בשם ריש לקיש שאינו חייב להפריש תרומה גדולה, מע"ש והקדש שנפדו, שנתן את הקרן ולא את החומש, והחומש אינו מעכב. הגמרא כותבת ש'פשיטא' שאדם לא יוצא במצת טבל, ולכן מבארת שיש חידוש במשנתנו, שחכמים החמירו שלא יוצאים אף בטבל דרבנן, וכן יש חידוש אף בשאר מצות איסור, ומעשר שלא נטלה תרומתו, מדובר שהלוי הקדים את הכהן בכרי, ובמקרה זה התרומה הגדולה מעכבת, ומע"ש והקדש שלא נפדו, מדובר שנפדו על אסימון.

הגמרא מביאה ברייתא בד"ן מצת טבל: "תנו רבנן, יכול יוצא אדם ידי חובתו בטבל שלא נתקן, כל טבל נמי הא לא נתקן, אלא בטבל שלא נתקן כל צרכו, שנטלה ממנו תרומה גדולה ולא נטלה ממנו תרומת מעשר, [מעשר] ראשון ולא מעשר שני, ואפילו מעשר עני, מנין, תלמוד לומר לא תאכל עליו חמץ מי שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ אלא משום בל תאכל טבל. הברייתא לומדת שלא יוצאים במצת טבל מהדרשה 'כל שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ'.

הגמרא מקשה על הדרשה של הברייתא, הרי איסור חמץ קיים בעיסה זו כמו בכל עיסה, וא"כ לפי הדרשה אמורים לצאת אף במצת טבל, ואיסורא דחמץ להיכן אזלא, ומתרץ רב ששת: "אמר רב ששת, הא מני רבי שמעון היא, דאמר אין איסור חל על איסור, דתניא רבי שמעון אומר האוכל נבלה ביום הכפורים פטור". ורבינא מתרץ: "רבינא אמר, אפילו תימא רבנן, מי שאיסורו משום בל תאכל חמץ בלבד, יצא זה שאין איסורו משום בל תאכל חמץ בלבד, אלא אף משום בל תאכל טבל". ומקשה הגמרא על תירוצו של רבינא: "מידי בלבד כתיב", ומסיקה: "אלא מחוורתא כדרב ששת". רב ששת מתרץ שהברייתא היא אליבא דר"ש, שאין איסור חל על איסור (אף באיסור מוסיף וכולל), ומש"ה איסור חמץ לא חל, ורבינא נדחק בלשון הברייתא כדי להסביר את הדרשה גם לדעת חכמים, שהלימוד הוא דוקא מצה שאסורה משום חמץ בלבד, ולא מעוד דינים, והגמ' מסיקה שדברי רבינא דחויים, והעיקר כרב ששת.

ג. האם לדעת חכמים יוצאים ידי חובה במצת טבל?

לפי מסקנת הגמרא יוצא שהברייתא היא רק לדעת ר"ש ולא כדעת חכמים, וצ"ב האם לדעת חכמים יוצאים ידי חובה במצת טבל.

רבים מן הראשונים טרחו ליישב את משנתנו גם אליבא דחכמים, כיון שלדעתם קיי"ל דאין הלכה כר"ש אלא כחכמים, ומשנתנו נשנית בסתם. יש לציין שיש שפירשו שמשנתנו מדברת דווקא לצאת במצת איסור לכתחילה, ולפי זה במצת דמאי יוצאים לכתחילה, ובמצת טבל לא יוצאים לכתחילה, אמנם לגבי הדין בדיעבד המשנה לא כתבה, ולפי"ז אין ראייה מסתימת המשנה שלהלכה לא יוצאים במצת טבל. **בחידושי הר"ן** העיד שהגאונים סמכו על משנתנו להלכה, אמנם לא פירש לגבי מה בדיוק סמכו על משנתנו, והאם היה ידוע שנקטו להלכה שלא יוצאים במצת טבל, **במהר"ם חלוואה** נראה שהיו גירסאות ברי"ף שהשמיטו מצת טבל. עוד כתבו שאם יש מחלוקת בהלכה זו, ולחלק מהדעות יוצאים יד"ח במצת טבל, הגמרא לא היתה כותבת לשון 'פשיטא' על טבל, אמנם יש שדחו (**הרמב"ן** במלחמות ג. ברי"ף), שהגמרא כתבה לשון 'פשיטא' ביחס לתחילת המשנה שיוצאין בדמאי, ולפי"ז פשיטא שבמצת טבל לא יוצאים, והביאו שישנן מקומות שהגמרא כותבת לשון 'פשיטא' אף שלא נפסק להלכה, וכן השיטות שמשנתנו נשנית לכתחילה דחו, שלשון 'פשיטא' נאמרה לגבי לצאת במצת טבל לכתחילה.

המאירי כותב, שאע"פ שהגמרא כתבה שדברי רבינא דחוקים בפי' הברייתא, מכל מקום אנו פוסקים להלכה כרבינא. ונראה שלדעת המאירי הלימוד של רבינא, הלימוד מ'לא תאכל עליו חמץ', הוא מדאורייתא, אע"פ שהגמרא כתבה שדברי רבינא דחוקים, אפשר לומר שדוקא בפי' דברי הברייתא דבריו דחוקים, שהיתה צריכה לפרש דבריה, וכן אפשר לומר שאע"פ שדבריו דחוקים פוסקים כן.

האחרונים הביאו את דברי הר"ש (בטהרות א ג), לגבי נבלת עוף טמא שאינה מטמאה בכזית בבית הבליעה, ומביא שזה נלמד מהפסוק 'נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה', ולמ"ד שאין איסור חל על איסור, מפרש שכל שאיסורה משום נבלה, ולא מי שאיסורה משום טומאה, ולמ"ד דאיסור חל על איסור, יפרש שכל שאיסורה משום נבלה לחוד. ומקורו של הר"ש הוא מברייתא, שר' יהודה לומד שנבלת עוף טמא אינה מטמאת בבית הבליעה מהפס' 'נבלה וטריפה לא יאכל לטמאה בה', ובגמ' במסכת

מצת טבל ומצה גזולה

חולין (ק:) מוכיחים מברייתא זו שר' יהודה סובר שאיסור אינו חל על איסור, ולדברי הר"ש קשה ע"ד הגמרא, דאפשר שר' יהודה סובר שאיסור חל על איסור, ולומד את הפסוק שכל שאיסורה משום נבלה לחוד. ונראה שהר"ש סובר כדברי המאירי, שאע"פ שבפי' הברייתא או הגמרא יותר נראה שאין איסור חל על איסור, ומש"ה הגמרא בחולין הוכיחה שכך ר' יהודה סובר, מכ"מ להלכה אפשר שאין איסור חל על איסור.

המאירי כותב על המשנה (בדף לט.) לגבי מרור, שלא יוצאים במרור טבל משום מצוה הבאה בעבירה, ולפי"ז נראה, שלדעת המאירי אף במצה שייך הדין של 'מצוה הבאה בעבירה', והברייתא הביאה לימוד מהפס' לרבנותא מסוימת, אפשר לומר ש'מצוה הבאה בעבירה אינה מצוה' רק מדרבנן, והלימוד מהפסוק מדאורייתא, אמנם אפשר לומר גם שיש נפק"מ לענין שוגג או אנוס, דמשום מצוה הבאה בעבירה אולי יוצא, וללימוד מ'לא תאכל עליו חמץ' לא יוצא.

התוספות (בדף קיד:) כותבים שהמקור שלא יוצאים במצת טבל, הוא מהפס' לא תאכל עליו חמץ, מי שאיסורו משום בל תאכל עליו חמץ, כדברי הברייתא שהובאה בגמרא. ניתן לפרש שתוספות סוברים כדעת המאירי לעיל, שקיי"ל שאין הלכה כר"ש, ואיסור חל על איסור בכלל, ומכל מקום, אע"פ שבסוגיה רבינא נדחה, בכל אופן פוסקים כמוהו. אמנם ניתן לפרש שתוספות סוברים להלכה כדעת ר"ש, או שהלכה כתנא אחר שסובר שאיסור כולל אינו חל על איסור, או איסור מוסיף אינו חל על איסור (אמנם יש בזה קצת דוחק, כיון שרבים מן הראשונים נקטו שקיי"ל דלא כר"ש אלא כרבנן, שאיסור חל על איסור גם באיסור מוסיף וגם באיסור כולל, ועי' מש"כ המשנה למלך בדעת הרמב"ם לקמן).

התוספות מסבירים שחכמים גזרו שלא יוצאים אף במצת טבל דרבנן (ולכן גם לא יוצאים ידי חובה במרור, אע"פ שחיובו במעשר הוא מדרבנן), כיון שלא יוצאים במצת טבל דאורייתא מהלימוד של 'לא תאכל עליו חמץ', וז"ל: 'וטעמא דהחמירו בודאי דרבנן, דטבל דאורייתא מפיק התם מלא תאכל עליו חמץ יצא זה שאיסורו משום בל תאכל טבל, ואיתקש מצה לחמץ'. מפשטות דבריהם משמע, שכיון שהלימוד של לא תאכל עליו חמץ מדאורייתא, לכן גזרו אף בדרבנן, וכ"כ המהרש"א (שם) בדעת התוספות, אמנם אפשר לבאר את דעת התוספות באופן שונה, שכיון שהמקור שלא יוצאים במצת טבל, הוא מ'לא תאכל עליו חמץ', גזרו שלא יוצאים אף בטבל דרבנן, כיון שהיא אסורה, וכעין דאורייתא, אמנם אם

אביב לה'

המקור היה מדינים אחרים, כגון 'מצוה הבאה בעבירה', או 'לכם', חכמים לא היו גוזרים שלא יוצאים אף בטבל דרבנן, שלא החמירו במצוה הבאה בעבירה דרבנן, ואיסור דרבנן אינו מפקיע את בעלותו.

ג. בירורים בדין 'כל שאיסורו משום חמץ'

יש לציין, שלימוד זה ש'כל שאיסורו משום כל תאכל חמץ בלבד', אינו דומה למיעוטים אחרים שלמדנו לגבי אפיית המצה, כגון במצת אורז ודוחן שאינם כשרים כיון שאינם מחמיצים, וא"כ זה חסרון בהיות המצה מוגדרת כ'לחם', הדין שלנו אינו מונע מהמצה להיות לחם, אלא גזירת הכתוב שכאשר מעורב עוד איסור אין יוצאים יד"ח במצה זו בפסח. אמנם אפשר לומר שלדעת ר"ש שאיסור חמץ אינו חל על מצה זו, הוי כמיעוט של אורז ודוחן, ונפק"מ להיכא שהפריש מעשרות לאחר שנאפתה המצה אם יוצא יד"ח בזה (וקשה, שאם זה משום שלא חל עליו איסור חמץ איך הוקש מרור לענין זה, הרי אינו חמץ, וי"ל, וצ"ב). ויותר נראה שיוצאים בכך ידי חובה, כיון שבוחנים זאת לא בשעת הלישה והאפיה אלא בשעת האכילה.

יש להסתפק לגבי מרור בזמן הזה שחיובו מדרבנן, לפי מש"כ המהרש"א לעיל בדברי תוספות, משמע שרק משום שהמיעוט של מצת טבל הוא מדאורייתא, לכן החמירו במצת טבל דרבנן, וא"כ היכא שחיוב המרור רק מדרבנן ניתן לומר שיש להקל בתרי דרבנן, אמנם ניתן לחלק, ששאני היכא שהמיעוט עצמו מדרבנן, ובהצטרף עוד דרבנן מקלים, להיכא שהמיעוט הוא מדאורייתא וחיוב המרור מדרבנן, שאפשר לומר שחכמים עשו חיזוק לדבריהם במקרה זה. וכן לפי מש"כ לעיל ע"פ החת"ס בביאור דברי התוספות, א"כ אין קשר מוכרח בין מקור מצת טבל דאורייתא למצת טבל דרבנן, והעיקר הוא בצורת הלימוד, ולפי"ז ניתן לומר שאף במרור דרבנן חכמים יחמירו. יש לציין עוד, שצריך להכניס בספק זה שלפי שיטת המאירי שייך במרור גם מצוה הבאה בעבירה, כמש"כ לעיל (ומשמע שסובר שיש 'מצוה הבאה בעבירה' אף בדרבנן), אמנם בתוספות פירשו שלא יוצאים במרור טבל משום שהוקש למצה, ואין גילוי מה סוברים לגבי מצוה הבאה בעבירה.

ויש להסתפק עוד לדעתם, האם נמעט מצה גזולה מהלימוד של 'כל תאכל חמץ', אפשר לחלק שדוקא במקרה שהאיסור הוא באכילה עצמה אינו יוצא ידי חובה, אמנם באיסור חיצוני כגזל, יוצא.

מצת טבל ומצה גזולה

ד. השיטה שיש במצת טבל 'מצוה הבאה בעבירה' – בירורים בה וראיות לכך

ה**ראשונים** שלמדו בדברי הגמרא, שדעת רבינא נדחה לגמרי מהלכה, נחלקו האם אפשר לומר שאדם אינו יוצא במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה. לשיטות שאינן יוצא במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, הוקשה מדוע הברייתא מביאה את הלימוד של כל תאכל חמץ, ולא נקטה בפשטות שאינו יוצא יד"ח משום מצוה הבאה בעבירה (והעירו שישנם עוד מקומות שהביאו לימוד מפסוקים במקום שאפשר לומר מצוה הבאה בעבירה), יש שכתבו (חידושי הר"ן, רבנו דוד ומהר"ם חלוואה בדעת הרמב"ן) שהכלל ש'מצוה הבאה בעבירה אינה מצוה' הוא רק מדרבנן, ומש"ה הברייתא העדיפה להביא מקור מדאורייתא, ויש שכתבו (רבנו דוד) שלימוד זה הוא לדעת שמואל שחולק על ר' יוחנן לגבי לולב גזול בשאר ימי החג, ומיקל במצוה הבאה בעבירה. וגם לדעה זו יש לציין שישנם פירושים ששמואל יסכים שאינו יוצא במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, כמו שנכתוב לקמן. ויש שכתבו (ריטב"א סוכה ט: לא.) שלולי הלימודים בשאר מצוות היינו סוברים שמצוה הבאה בעבירה שייכת רק בענייני ריצוי.

השיטות שסוברות שגם לחכמים דר"ש אינו יוצא במצת טבל, הביאו כמה ראיות מהסוגיה שהלימוד של הברייתא אינו המקור היחידי שאין יוצאין במצת טבל. הגמרא כותבת שאף בטבל דרבנן לא יוצאים, ולכאורה הלימוד של הברייתא לא שייך באיסורי דרבנן, שהרי מדאורייתא לא חל שום איסור עם החמץ (עי' ברש"י, שבתחילת הסוגיה הביא את הטעם של מצוה הבאה בעבירה והלימוד של כל תאכל חמץ, ובטבל דרבנן כתב רק משום מצוה הבאה בעבירה, והמהרש"א דייק בו כעין מש"כ הראשונים, וכ"כ האבני נזר). אמנם אפשר לדחות ראיה זו שחכמים עשו חיזוק לדבריהם כשל תורה, ואף באיסור דרבנן החמירו שלא יצא ידי חובה אף שאיסור חמץ כן חל מדאורייתא, וכן נראה מדברי התוספות (בדף קיד:): והמאירי כמש"כ, שסוברים שהלימוד של כל תאכל חמץ להלכה ופוסקים שטבל דרבנן אסור, ועוד, שלפי דברי המהרש"א והחת"ס בדעת תוספות (בדף קיד:): שהבאנו לעיל, תוספות סוברים שדוקא משום שנקטו להלכה את הלימוד של כל תאכל חמץ, מובן מדוע אסרו אף בטבל דרבנן, אמנם אם לא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה לא נאסר טבל דרבנן (לדעת המהרש"א דוקא אם מצוה הבאה בעבירה מדרבנן).

אביב לה'

עוד ראייה שכתבו הראשונים: הגמרא כותבת שפשיטא שלא יוצאים במצת טבל, ומש"ה מחדשת שמדובר בטבל דרבנן, ולפי דברי הגמרא לקמן שהלימוד הוא מ'בל תאכל חמץ', והגמ' מסתפקת כמי הברייתא, ולמסקנת הגמרא הלימוד הוא רק לר"ש, א"כ ישנה מחלוקת תנאים בדין זה, ועוד שהגמרא הסתפקה כמי הברייתא, ואיך כתבו בזה לשון פשיטא, וע"כ שהגמרא ידעה שיש את הטעם של מצוה הבאה בעבירה. אמנם, כמו שהבאנו לעיל, הרמב"ן (במלחמות בדף ג.) מביא שיש מקומות שהגמרא כותבת פשיטא אע"פ שאינו נפסק להלכה, ומביא כדוגמא את סוגייתנו, והפשיטא נאמר ביחס לתחילת המשנה אצלנו, שכתוב שלא יוצאים בדמאי, וא"כ פשיטא שלא יוצאים בטבל, ולפי"ז אינו מוכרח שהגמרא סברה את הטעם של מצוה הבאה בעבירה. עוד יישוב מצאנו בתוס' רשב"א ור"פ, הם נוקטים שהגמרא כתבה 'פשיטא' לגבי לצאת במצת טבל לכתחילה, שודאי שאסור, אמנם לגבי אם יצא בדיעבד הגמרא לא דיברה, ובזה צריך את הלימוד של הברייתא. וכנ"ל, יש לציין שלפי"ד משמע שאפשר לצאת במצת דמאי לכתחילה.

עוד ראייה: המשנה (בדף לט.) כותבת שיוצאים במרור דמאי, ומשמע שבמרור טבל לא יוצאים, והלימוד של הברייתא שמצה הוקשה לחמץ, וכל שאסור מטעם חמץ יוצאין בו יד"ח מצה, אינו שייך לגבי מרור שהרי לא שייך בו חימוץ, ועל כרחין שהטעם שלא יוצאים ידי חובה במרור טבל הוא משום 'מצוה הבאה בעבירה'. אמנם התוספות (וכ"כ חידושי הר"ן בדעתם), תירצו שמרור נלמד מההיקש למצה, שכמו שמצת טבל אסורה הוקש למצה ולא מטעם הברייתא (ועי' מש"כ לעיל בדעת המאירי).

ה. דברי הירושלמי בעניין מצה גזולה ומצוה הבאה בעבירה

הראשונים הביאו ראייה מהירושלמי (בפרק האורג), לגבי הקורע על מתו בשבת האם יוצא ידי חובה, ומביאים ראייה מר' יוחנן בשם ר"ש בן יוצדק שסובר שלא יוצאים במצה גזולה, ולפי"ז אף הקורע אינו יוצא יד"ח חובה, והירושלמי מחלק בין שהחפץ הוא גוף העבירה לבין האדם עושה עם החפץ עבירה, אבל החפץ אינו גוף העבירה כקורע על מתו. הראשונים פירשו שר' יוחנן סובר שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, וצ"ל שזה מהדימוי לקורע על מתו בשבת, שבשניהם היא מצוה הבאה בעבירה, וכן בהמשך הירושלמי מביא מחלוקת אמוראים האם אין עבירה מצוה או שאין מצוה עבירה, ובפשטות משמע שנחלקו בגרדי

מצת טבל ומצה גזולה

מצוה הבאה בעבירה, ומסתבר שאף הטעם של מצה גזולה וקורע בחמתו מטעם זה.

והראשונים שנוקטים שאין במצה את הכלל של 'מצוה הבאה בעבירה אינה מצוה', כנראה יחלקו (ע"פ הבבלי שלא נתן טעם זה) על הירושלמי, או שיסברו שזו מחלוקת אמוראים, ודברי ר' יוחנן אינם מוסכמים (מפרשי הירושלמי פי' שהאמוראים בסוף הירושלמי אם אין עבירה מצוה או אין מצוה עבירה, נחלקו האם יש את הכלל של מצוה הבאה בעבירה, ולפי"ז אף לדברי הירושלמי עצמו דברי ר' יוחנן שנויים במחלוקת, אמנם **תוספות** סוברים שיטה אמצעית, שיש מצוה הבאה בעבירה דוקא בענייני ריצוי), ואפשר לפרש שהירושלמי סובר שחכמים גזרו שלא יוצא וצריך לאכול שוב או לקרוע שוב, אבל מדאורייתא יוצא (ואולי ניתן לדחוק בדברי הירושלמי ולפרש שספקו הוא דוקא לענין לכתחילה, וקשה, שמשמע שהספק הוא האם יוצא ידי חובה, וניתן לומר שכשפשטו את הספק דוקא לענין לכתחילה, ודחוק). וכן לדעת הראשונים שאין במצה מצוה הבאה בעבירה משום שאינה באה לרצות, ניתן לומר שהירושלמי סובר שאף במצה ישנם דברי ריצוי, וכעין שדרשו חז"ל 'לחם שעונים עליו דברים הרבה'.

ואולי ניתן לפרש שהירושלמי אינו מדמה בין הקורע בשבת למצה גזולה משום מצוה הבאה בעבירה, וכע"ז קצת משמע מתחילת הירושלמי, הירושלמי רצה להביא ראיה מהשוחט חטאתו בשבת, שכיפר וצריך להביא עוד חטאת, שאף הקורע על מתו בשבת לא יצא, וברמב"ם (שגגות ב יד) פי' שחייב חטאת על העברה שעשה בשבת, ומשמע שמעיקר הדין יוצא יד"ח ואין בזה מצוה הבאה בעבירה, ומפרשי הירושלמי נחלקו בזה, הרידב"ז פי' את הדין של השוחט חטאתו מדין מצוה הבאה בעבירה, ועי' **קרבן העדה**, והם חולקים על דעת הרמב"ם, ובפני משה באמת רצה לפרש בירושלמי באופן שונה (נראה שכפי' הרמב"ם), שכמו שבחטאת חייב להביא חטאת לכפר על מעשהו כך גם בקריעה יצטרך לקרוע שוב, ולא משום מצוה הבאה בעבירה, ולפי"ז אפשר לפרש שאף הדמיון של הקורע בשבת למצה אינו משום מצוה הבאה בעבירה אלא משום שמצינו במצה שאינו יוצא יד"ח כשנעשה בעבירה וה"ה לקורע, אמנם לא משום מצוה הבאה בעבירה. אמנם קשה, הרי הטעמים האחרים שמצאנו לגבי מצה גזולה, הם הלימוד של בל תאכל חמץ, ולכאורה משמע שאין לו דמיון לקורע על מתו, וכן מצאנו מיעוט מדין שלכם וגם לו אין דמיון לקורע על

אביב לה'

מתו, ודחוק לומר שהירושלמי השוה ללא דמיון מהותי, ועוד שרבים מן הראשונים ביארו שטעמו של הירושלמי הוא משום מצוה הבאה בעבירה, ולא מצאנו בזה חולק.

ו. הסוברים שיוצאים ידי חובה במצה גזולה – מצוה הבאה בעבירה רק בריצוי

תוספות רשב"א ורבנו פרץ כתבו שהכלל "מצוה הבאה בעבירה אינה מצוה" נאמר דוקא בדברי ריצוי, כלולב וקרבן, אמנם בשאר דינים מצוה הבאה בעבירה נחשבת מצוה. ולפי"ז אם לא מקבלים את דברי המאירי לעיל, שפוסקים כרבינא, בפשטות יפסקו שיוצאין במצת טבל. ובדין מצה גזולה, האם תאסר משום מצוה הבאה בעבירה, נראה לשיטתם שלא שייך דין מצוה הבאה בעבירה, שהרי אין במצה דברי ריצוי, כמש"כ.

ז. הסוברים שיוצאים ידי חובה במצה גזולה - מצוה הבאה בעבירה רק כשהקניין נגמר ע"י המצווה

הריטב"א כותב שמצוה הבאה בעבירה אינה מצוה דוקא כאשר משלים את קנין המצה באיסור ע"י המצוה, ומביא נפק"מ היכא שגזל חטים ואפה מהם מצה, שהוי יאוש ושינוי וכבר קנה את המצה לגמרי, ולכן דינו שיוצא יד"ח, ולעומת זאת היכא שגזל מצה ואכלה, שהוי שינוי גרידא, אינו יוצא יד"ח, ולפי"ז כותב שיוצאים יד"ח במצת טבל, כיון שהמצוה אינה מסייעת בקנין המצה באיסור.

יש להעיר שדברי הריטב"א אינם מוכרחים, רבים מן הראשונים במסכת סוכה (דף ל.) למדו כדברי הריטב"א, וחילקו בגזל בין היכא שכבר קנה לגמרי את החפץ, שאין בזה משום מצוה הבאה בעבירה, להיכא שהמצוה מסייעת בקנין הגזול שבזה יש מצוה הבאה בעבירה, אמנם אפשר לומר שחילוק זה שייך דוקא בגזל, שהיכא שקנאו לגמרי לא מקרי עבירה בשעה שעושה את המצוה, אמנם בשאר איסורים, כגון באכילת מצה של איסורי אכילה, שייך מצוה הבאה בעבירה, ולא רק היכא שהמצוה מסייעת בקנין האסור. ונראה להוכיח כך מדברי הרמב"ן במלחמות (בסוכה שם), שחילק בין היכא שהגזל נקנה, שאין מצוה הבאה בעבירה להיכא שמשלים את הקנין האסור עם המצוה, שיש מצוה הבאה בעבירה, כדברי הריטב"א, ובכל אופן בסוגייתנו רואים שסובר שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה

מצת טבל ומצה גזולה

הבאה בעבירה. וכן נראה להוכיח מדברי המאירי ששם בסוגיה למד כריטב"א, ובמרור טבל פסק שאינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה.

ה. ספק הרמב"ן אם יש במצת טבל מצווה הבאה בעבירה

הר"ן, ר' דוד והמהר"ם חלואה הביאו שהרמב"ן סובר שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה וכן במצה גזולה. הרמב"ן במלחמות (בדף ב.) מביא שהמשנה של טבל מחלוקת ולא נפסקה, ובלקוטות שלו אצלנו כתב בהו"א שבטבל אין מצוה הבאה בעבירה, כיון שיכול לתקנו, ולמסקנה כתב שיש בו משום מצוה הבאה בעבירה כדי ליישב את דברי המשנה, וא"כ הרמב"ן הסתפק בדבר, ותלמידיו נקטו לעיקר שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה. ואולי אפשר לבאר, שהרמב"ן סובר שמשמעות הסוגיה שעיקר הטעם שלא יוצאים במצת טבל, הוא משום הלימוד של בל תאכל חמץ, והסוגיה לא נפסקה להלכה (ובמלחמות שם כתב שלא כל מקום שהגמרא כותבת פשיטא זה מוכרח, והביא כדוגמא את סוגייתנו שלא נפסקה), אמנם הלכה למעשה סובר הרמב"ן שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, ומה שכתב שלא נפסק כמשנתנו הכוונה למשמעות הסוגיה, ועי' בלקוטותיו שאפשר לבאר כך, אמנם יש בזה קצת דוחק, ועוד שמתלמידיו לא משמע כן.

ט. דין "לכם" במצת טבל במצה גזולה ובמצה של מעשר שני

הגמרא בדף לח. כותבת שישנה מחלוקת בין ר"מ לחכמים בדין מצת מע"ש, שלר"מ אינו יוצא כיון דהוי ממון גבוה ואינו שלו, ולחכמים יוצא כיון דהוי ממון הדיוט, והגמרא מביאה שישנו היקש בין חלה למצה, וכמו שבחלה בעינן מ'שלכם' אף במצה בעינן משלכם.

הראשונים מקשים למה הברייתא מביאה דרשה שלא יוצאים במצת טבל משום 'בל תאכל חמץ', ולא אוסרים טבל מדין 'שלכם', ומביאים ראייה מגמרא במסכת סוכה שמשמע ממנה שלא יוצאים באתרוג טבל משום שאינו שלו. יש שפי' שבאתרוג בעינן שלם, והחלק של המעשרות שבטבל אינו שלו, ולפי"ז אף הראשונים שסוברים שיוצאים במצת טבל, מכ"מ היכא דגודלה כשיעור בדיוק אינו יוצא יד"ח כיון שחלקה אינו שלו. ויש שפי' שהדרשה של בל תאכל חמץ מדברת בכהן או לוי או עני שלאחר ההפרשה הממון שייך לו ומקרי לכם (לכאורה תלוי בחקירה אם טבל זו תרומה מעורבת או איסור בפני עצמו, וצ"ב), ואף לפי פירוש זה, הראשונים שסוברים שיוצאים במצת טבל זה רק היכא שלאחר ההפרשה

אביב לה'

הממון יהיה שלו, דלולי זה אינו יוצא מטעם 'שלכם'. ויש שפירשו שכיון שעיקר דין 'שלכם' הוקש מחלה, וחלה אע"פ שלא הופרשה מקרי 'שלכם', הוא הדין במצת טבל. ובספר ההשלמה באמת כתב במסקנתו שלא יוצאים במצת טבל מדין שלכם.

הראשונים רצו להוכיח מגמרא זו שלא יוצאים במצה גזולה כיון שאינה שלו, ולפי"ז תליא באם אכלה לאחר יאוש ושינוי שקנאה לגמרי או שאכלה לפני יאוש ולא קנאה לגמרי. ויש לציין שמשנתנו שיוצאים במעשר ראשון שנטלה תרומתו, והגמרא מפרשת שנטלה ממנו תרומת מעשר ולא נטלה ממנו תרומה גדולה, ואין כאן משום גזל של הכהן כיון שאינו חייב בתרומה זו, שהתורה אמרה שבאופן זה לא חייבים לתת תרומה גדולה (וראה **במאירי** לח. ד"ה אבל מה שכתב בדברי הירושלמי).

אמנם במסכת סוכה לה. ישנה מחלוקת לגבי אתרוג ערלה דבעינן לכם, האם כיון שאינו ממון (ואינו שוה פרוטה, ע"פ רש"י), או כיון שאין בו היתר אכילה (דלכם שמותר בכל דרכי הנאתו, ע"פ רש"י), ומקרי שאינו שלו, ומסיקה הגמרא שם שכולי עלמא מודו שבעינן היתר אכילה, ונפק"מ ביניהם אם יוצאים באתרוג מעשר שני לר"מ, שהוא ממון גבוה אבל יש בו היתר אכילה, שהסובר שמהלימוד 'לכם' בעינן שיהיה דין ממון אינו יוצא, והסובר שמהלימוד 'לכם' לא בעינן שיהיה דין ממון, אלא די בהיתר אכילה, יוצא. והמאירי שם כתב שלהלכה יוצאים במצת מע"ש, משום שלא כתוב במצה 'לכם', ונראה מדבריו שסובר שהיקש 'לכם', אינו נפסק להלכה, וצ"ל שפירש בגמרא שר' חייא בר אבין פליג על ר' אסי בתרתי, חדא, דמ'לכם' בעינן שיהיה דין ממון, ועוד שאינו מסכים להיקש לגבי מצה, ונראה שהמאירי הוכיח כן מהא דהגמרא הביאה רק את הנפק"מ של אתרוג מע"ש, ומשמע שבמצה ר' חייא בר אבין חולק על ר' אסי מטעמא אחרינא. יש לציין שהר"ף והרמב"ם לא הביאו את ההיקש בין מצה לחלה להלכה אע"פ שיש בזה נפק"מ למצה גזולה, ואפשר לומר שכיון שהגמרא דיברה במעשר הר"ף לא טרח להביאה. והרמב"ם כתב שמצה גזולה אין יוצא בה ידי חובה (פ"ו מחמץ ומצה ה"ז) ככל מצה שאסורה לו.

הרא"ה והריטב"א שם כותבים שההיקש בין חלה למצה שייך דוקא לגבי מצת מעשר שני, אמנם לגבי מצה גזולה אין נפק"מ בזה, משום שבשעת אכילה קונה אותה בשינוי (הריטב"א מביא גמרא במסכת כתובות ל.; מכי לעסיה קנייה), הריטב"א מוסיף שלפי"ז לא נחשוש אף למצוה הבאה

מצת טבל ומצה גזולה

בעבירה, דהיכא דקנה לפני המצוה יוצא. הם מביאים את הירושלמי שלא יוצאים במצה גזולה, הריטב"א מבין שהירושלמי אוסר משום מצוה הבאה בעבירה, וטוען שדברי הירושלמי אינם למעשה שהרי בכל אופן יקנה אותה לפני המצוה, ומש"ה הבבלי לא הביא את דברי הירושלמי, שחלוק הבבלי על סברא זו. נראה שרבים מן הראשונים אינם מסכימים לסברא זו (תלמידי הרמב"ן אצלנו, והראשונים שפסקו שלא יוצאים במצה גזולה), וצ"ל שסוברים שמעשה המצוה מתחיל מלעיסת המצה ושפיר הוי מצוה הבאה בעבירה, אע"פ שאת המצוה עצמה מקיים בבליעת המצה.

י. שיטת הרמב"ם במצה גזולה ובמצוה הבאה בעבירה

הרמב"ם פוסק בהלכות חמץ ומצה (ו, ז): "אין אדם יוצא ידי חובתו באכילת מצה שהיא אסורה לו, כגון שאכלה טבל או מעשר ראשון שלא נטלה תרומתו או שגזלה, זה הכלל: כל שמברכין עליו ברכת המזון יוצא בה ידי חובתו וכל שאין מברכין עליו ברכת המזון אין יוצא בה ידי חובתו". וצ"ב מדוע הרמב"ם כלל בסוף דבריו כל שמברכים עליו ברכת המזון, ואולי קצת משמע שישנו קשר מסויים בין ברכת המזון למצה, וכן יש לדון מאיזה טעם הרמב"ם פוסק שלא יוצאים במצת טבל, ובמצה גזולה. נראה קצת ברמב"ם שס"ל שהטעם הוא משום מצוה הבאה בעבירה, דהרמב"ם כלל יחד מצת טבל ומצה גזולה, משמע קצת שהן מאותו טעם, וכן נראה מהא דכלל דבריו 'אכילת מצה שאסורה לו', קצת נראה שכולל מצת טבל וגזל ביחד משום אותו הטעם 'מצת איסור' (ולא מדין 'שלכם', אא"כ יסבור כדעת ההשלמה שאף לא יוצאים במצת טבל משום 'שלכם'. ולגבי הלימוד מ'לא תאכל עליו חמץ', יש להסתפק האם שייך אף בגזל, כמש"כ לעיל בדעת המאירי), עוד נראה להוכיח מהא דהרמב"ם לא הביא מקור להלכה זו, ומשמע שזהו דין כללי כמצוה הבאה בעבירה, ולא לימוד פרטי לענין מצה. ובספר **נחל איתן ציין לפיהמ"ש** (נדרים ב ב), שהרמב"ם כותב במפורש שלא יוצאים במצת טבל משום מצוה הבאה בעבירה, ונראה שטעם זה שייך אף בגזל.

המגיד משנה מפרש שהרמב"ם כלל בסוף דבריו כל שמברכים עליו ברכת המזון, כיון שמשניות אלו דומות, ובהלכות חמץ ומצה הרמב"ם קיצר כיון שבהלכות ברכות האריך יותר (ואע"פ שישנן עוד משניות שדומות למשנה זו במסכת עירובין ובמסכת שבת, הרמב"ם השווה בין אלו ששייכות באכילה). המגיד משנה לא ביאר מה הטעם שלדעת הרמב"ם לא יוצאים במצת טבל ומצה גזולה, אמנם הביא שהמקור שלא יוצאים במצה גזולה

אביב לה'

הוא מהירושלמי, וקצת משמע שסובר שזה משום מצוה הבאה בעבירה.

הלחם משנה מבאר שהרמב"ם פוסק כר"ש, אע"פ שישנם הלכות שמשמע מהם שהרמב"ם לא פוסק כר"ש, אמנם רבים ממפרשי הרמב"ם לא הסכימו איתו.

המשנה במסכת סוכה (דף כט:): מביאה שלולב גזול פסול, והגמרא מביאה מחלוקת האם גזול פסול לאחר יו"ט ראשון, ר' יוחנן פוסל משום מצוה הבאה בעבירה, ור' יצחק בר נחמני בשם **שמואל** מתיר. הראשונים הסתפקו האם שמואל, שלא פוסל לולב ביום שני משום מצוה הבאה בעבירה, מסכים עם הדין של משנתנו בפסחים, שלא יוצאים במצת טבל, משום מצוה הבאה בעבירה (לדעות שמשנתנו מטעמים אחרים אין קושיה), וכן רבים מן הראשונים פסקו כר' יוחנן, אמנם **הרמב"ם** בהלכות לולב (בפ"ח הלכה ט) פסק כשמואל, וכמש"כ לעיל פסק גם את הדין של משנתנו שלא יוצאים במצת טבל ומצה גזולה.

יש שתירצו, שאע"פ שאין דין מצוה הבאה בעבירה, מכל מקום באכילת מצה החמירו, שמא יאכל יותר מהשיעור, ובאכילה זו אין מצוה. לכאורה, תירוץ זה הוא רק לדעות שמשנתנו, שלא יוצאים במצת טבל, מדברת בלכתחילה, וחששו שמא אדם יאכל יותר מהשיעור, אמנם, לדעות שהמשנה מדברת בדיעבד, לא שייך חשש זה, ולפי זה לרמב"ם לא יועיל תירוץ זה שכתב 'אין אדם יוצא ידי חובתו', ומשמע שאינו יוצא בדיעבד.

יש שתירצו, שבלולב הגזול בשעה שמקיים את המצוה אינו עובר עבירה, ועבירת הגזל נעשתה לפני כן, ולכן אין בו בעיה של מצוה הבאה בעבירה, משא"כ במצת טבל, שבשעה שמקיים המצוה עובר עבירה. לדעות אלו, שמואל, שחולק על ר' יוחנן, סובר שמצוה הבאה בעבירה אינה מצוה דוקא במקרה שבשעה שמקיים המצוה עובר עבירה.

וכן חילקו כמה מהראשונים במסכת סוכה בדעת ר' יוחנן בלולב הגזול (והביאו ראיה לדבריהם מסוגיה דאוונכרי ועוד), בין מקרה של גזל **ויאוש** בלבד, שנחשב מצוה הבאה בעבירה ואינה מצוה, למקרה של **יאוש ושינוי** או **שינוי רשות**, שלא נחשב מצוה הבאה בעבירה, אע"פ שיש חובה להשיב את הממון, כיון שנעשתה העבירה לפני קיום המצוה. ולתירוץ הנ"ל בדעת שמואל, וע"פ דברי הראשונים בסוכה, אפשר לומר, שר' יוחנן סובר שהקדשת הלולב ואגד הלולב נחשבים שינוי, ומשלימים את עבירת

מצת טבל ומצה גזולה

הגזל בשעת קיום המצוה, ושמואל חולק וסובר שנחשב שנעשתה העבירה לפני קיום המצוה (וכעין הדיון לעיל בלעיסת המצה), אמנם מסכים ליסוד הנ"ל. אמנם לתירוץ הנ"ל בדעת שמואל, אפשר לבאר בדעת ר' יוחנן באופן שונה מדברי הראשונים בסוכה, ור' יוחנן חולק על היסוד הנ"ל, ולא נחשב שהעבירה נעשית בקיום המצוה אלא לפני קיום המצוה, ובכל אופן מצוה הבאה בעבירה אינה מצוה, אמנם שמואל סובר כיסוד הנ"ל, שדוקא במקרה שבשעה שמקיים המצוה עובר העבירה, ואולי יש בזה נפק"מ להיכא שהקדיש המצה ויחד אותה למצוה כעין הקדשת הלולב, ויש לחלק ששם ישנו אגד וחשוב הקדשה מעלייתא, וצ"ב.

יש שתירצו, שבמצה, שחיובה מהתורה, החמירו שלא יוצאים במצת טבל כיון שהיא מהתורה, ובלולב בשאר ימים שחיובו רק מדרבנן חכמים לא החמירו שלא יוצא משום מצוה הבאה בעבירה. יש לציין שלא יוצאים אף במצת טבל דרבנן, ולפי"ז צריך לומר שמצוות שחיובן מדאורייתא, חכמים גזרו בהם שלא יצא משום מצוה הבאה בעבירה אף בעבירה דרבנן, ובמצוות שחיובן מדרבנן, חכמים לא גזרו שלא יצא משום מצוה הבאה בעבירה אף בעבירה דאורייתא. ונראה לבאר שסוברים שבגלל חומרת החיוב במצוות דאורייתא, כאשר המצוה נעשית בעבירה הבזיון כלפי הקב"ה גדול יותר, ומש"ה החמירו בהם חכמים. יש לציין שהרמב"ם שכלל בסוף דבריו בהלכות חמץ ומצה, 'כל שמברכים עליו', משמע שקישר קצת בין מצה לברכת המזון, ובברכת המזון מצאנו שאף בחייב מדרבנן לא מברך, אמנם אם נפרש כדברי המגיד משנה לעיל, שהרמב"ם קישר בגלל הפרטים הזהים ולא בגלל יסוד הדין, אינה קושיה, וכן ניתן לחלק בין מצוות שהחיוב דרבנן דומה ממש לחיוב דאורייתא, כגון ברכת המזון, למצוות שאינן דומה ממש, כגון לולב ביום השני. ולפי שיטה זו במרוור דרבנן בזמן הזה נראה שיש להקל משום מצוה הבאה בעבירה, ור' **בביאור הלכה** (תנד ד"ה אין אדם) ובמקור חיים (לבעל הנתה"מ, תנד ביאורים סק"א).